VOYAGA YETMAGANLAR O‘RTASIDA HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASINI AMALGA OSHIRISHDA IDORALARARO HAMKORLIKNI TAKOMILLASHTIRISH

Yuldashev Sherali Nuralievich,
O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Jamoat xavfsizligini ta’minlash kafedrasi dotsenti, y.f.b.f.d. (PhD

Annotatsiya: Maqolada voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishda idoralararo hamkorlikning huquqiy tabiati va tashkiliy mexanizmlari o‘rganilgan. Profilaktika subyektlari o‘rtasida axborot almashinuvi, xavf omillarini barvaqt aniqlash, individual yordam rejasini shakllantirish va natijadorlikni baholashga oid muammolar tahlil qilingan. Xalqaro standartlar asosida vakolatlar uzviyligini ta’minlash, bolaga yo‘naltirilgan xizmatlarni muvofiqlashtirish hamda ma’lumotlar maxfiyligini muhofaza qilish bo‘yicha mualliflik takliflari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: voyaga yetmagan, huquqbuzarliklar profilaktikasi, idoralararo hamkorlik, individual profilaktika, xavf omili, bola manfaatlari, keys-menejment.

Аннотация: В статье исследуются правовая природа и организационные механизмы межведомственного взаимодействия при предупреждении правонарушений среди несовершеннолетних. Проанализированы проблемы раннего выявления факторов риска, обмена информацией, разработки индивидуального плана помощи и оценки результатов профилактической работы. На основе международных стандартов предложены меры по согласованию полномочий субъектов профилактики, координации услуг, ориентированных на интересы ребёнка, и защите конфиденциальных сведений.

Ключевые слова: несовершеннолетний, профилактика правонарушений, межведомственное взаимодействие, индивидуальная профилактика, факторы риска, интересы ребёнка.

Abstract: The article examines the legal nature and organisational mechanisms of interagency cooperation in preventing juvenile offending. It analyses early identification of risk factors, information exchange, individual support planning and outcome assessment. Drawing on international child-rights standards, it proposes measures for coordinating institutional mandates, integrating child-centred services and protecting confidential personal data.

Keywords: juvenile delinquency prevention, interagency cooperation, individual prevention, risk factors, best interests of the child, case management.

Voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish davlatning xavfsizlikni ta’minlash vazifasi bilan bolalarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini

muhofaza qilish majburiyati tutashgan murakkab sohadir. Bola xulq-atvoridagi salbiy o‘zgarishlar aksariyat hollarda birgina huquqiy omil bilan izohlanmaydi: oilaviy munosabatlardagi tanglik, ta’lim muhitidan ajralish, tengdoshlar ta’siri, bo‘sh vaqtning mazmunsiz tashkil etilishi va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarining cheklanishi bir-birini kuchaytirishi mumkin. Shu sababli faqat nazorat yoki ma’muriy ta’sirga tayanish barqaror profilaktik natijani kafolatlamaydi. Turli vakolatga ega subyektlarning aniq vazifa, muddat va natija ko‘rsatkichlari asosida birgalikda ishlashi profilaktikaning zarur tashkiliy shartidir.[1]

O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-263-son “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni ushbu munosabatlarni maxsus tartibga soladi. Qonunda profilaktika voyaga yetmaganlarning nazoratsizligi, qarovsizligi hamda huquqbuzarlik sodir etishiga imkon beruvchi sabab va shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy, huquqiy, tibbiy hamda boshqa choralar tizimi sifatida ifodalanadi.[2] Mazkur ta’rifda muhim metodologik jihat mavjud: huquqbuzarlikning sodir etilgan faktidan oldin uning paydo bo‘lish sharoitlarini ko‘rish talab etiladi. Shunday ekan, hamkorlikning boshlanish nuqtasi muayyan bolaga nisbatan jazo masalasini ko‘tarish emas, uning ehtiyoji va xavf omillarini xolis aniqlashdan iborat bo‘lishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-sonli “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni umumiy profilaktika tizimi va ushbu faoliyatning asosiy tamoyillarini belgilaydi.[3] Ikki qonun o‘zaro raqobat qilmaydi: umumiy tartibga solish profilaktik faoliyatning huquqiy asosini ta’minlasa, maxsus qonun voyaga yetmaganlarning yoshiga, himoyaga muhtojligiga va idoraviy vakolatlar taqsimotiga xos xususiyatlarni ochib beradi. Tahlilda aynan shu farq hisobga olinishi zarur. Boshqa yosh guruhlariga mo‘ljallangan standart tadbirlar bolalar bilan ishlashga mexanik tatbiq etilganda, individual ehtiyojlar ko‘zdan qochishi va huquqiy choralar tarbiyaviy maqsaddan uzoqlashishi mumkin.

Idoralararo hamkorlikni bir-biriga yuborilgan xatlar yoki o‘tkazilgan qo‘shma yig‘ilishlar soni bilan o‘lchash yetarli emas. Uning mazmuni vakolatlarni birlashtirmasdan, turli tashkilotlar harakatlarini yagona profilaktik maqsadga moslashtirishdir. Ichki ishlar organi huquqiy xavfga, ta’lim tashkiloti o‘qish va davomatga, sog‘liqni saqlash tizimi tegishli tibbiy ehtiyojlarga, ijtimoiy xizmatlar esa oilaning qo‘llab-quvvatlash resurslariga e’tibor qaratadi. Biroq alohida kuzatuvlardan hosil bo‘lgan ma’lumotlar bir tizimga keltirilmasa, masalaning umumiy manzarasi

[1] O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi yangi tahrir), 78-modda. — https://lex.uz/docs/-6445145

[2] O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-263-son «Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-1685726

[3] O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son «Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida»gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-2387357

shakllanmaydi. Shu asosda hamkorlikni xabar berish, birgalikda baholash, vazifalarni taqsimlash, yordamni amalga oshirish va natijani qayta ko‘rish bosqichlariga ajratishni taklif etamiz.

Birinchi bosqich — barvaqt signalni aniqlash, aniqlik va ehtiyotkorlikni bir vaqtda talab qiladi. Dars qoldirish, tajovuzkor munosabat, uydan ketish, tengdoshlar bilan keskin nizo yoki oiladagi e’tiborsizlik holatlari mutaxassisni vaziyatni o‘rganishga undashi mumkin, biroq ulardan birortasi bolaning huquqbuzar ekanini avtomatik isbotlamaydi. Profilaktik tashabbus uchun signal bilan huquqiy baho o‘rtasidagi farq aniq belgilanishi kerak. Aks holda ehtimoliy xavfga oid taxmin bola shaxsiga salbiy yorliq yopishtirish vositasiga aylanadi. Xabarning kelib chiqish manbai, tasdiqlanish darajasi va aralashuv zarurligi yozma ravishda qayd etilishi mazkur xavfni kamaytiradi.

Ikkinchi bosqichda vaziyatning ko‘p omilli bahosi amalga oshiriladi. Bunda bola bilan bevosita muloqot qilish, uning fikrini eshitish, oilaviy sharoitni bir yoqlama xulosalarsiz aniqlash va ijobiy tayanch resurslarini belgilash birdek muhim. Masalan, maktabga qatnashning pasayishi faqat intizomsizlik belgisi sifatida baholansa, oilaning iqtisodiy qiyinchiligi, zo‘ravonlik yoki sog‘liq bilan bog‘liq muammo e’tibordan chetda qolishi mumkin. Har bir organ o‘z yo‘nalishidagi faktlarni taqdim etadi, yakuniy baho esa turli ma’lumotlarning tekshirilgan va mutanosib uyg‘unligiga asoslanadi. Bu yerda to‘liq ijtimoiy portret yaratish emas, profilaktik yordam uchun zarur bo‘lgan minimal va ishonchli ma’lumotni aniqlash maqsadga muvofiqdir.[4]

Yakka tartibdagi profilaktika ishining markazida choralar soni emas, muayyan bolada kuzatilishi kutilayotgan ijobiy o‘zgarish turishi kerak. Agar asosiy muammo ta’limdan uzilish bo‘lsa, rejaning ustuvor yo‘nalishi darsga qaytish va o‘quv motivatsiyasini tiklash bo‘ladi; nizoli oilaviy muhit aniqlansa, xavfsiz yashash sharoiti hamda tegishli ijtimoiy-psixologik yordam oldingi o‘ringa chiqadi. Rejada mas’ul subyekt, ko‘rsatiladigan xizmat, bajarish muddati va natijani tasdiqlovchi mezon alohida belgilanishi lozim. Hujjat shunchaki “suhbat o‘tkazildi” degan qaydlar yig‘indisiga aylanmasligi uchun har bir chora aniqlangan ehtiyoj bilan bevosita bog‘langan bo‘lishi talab etiladi.[5]

Mahalliy darajadagi muvofiqlashtirish uzluksiz amalga oshirilgandagina samarali bo‘ladi. Profilaktika inspektori, ta’lim muassasasi vakili, bolalar bilan ishlovchi ijtimoiy xizmat mutaxassisi va boshqa vakolatli subyektlar o‘rtasida munosabatlar shaxsiy tanish-bilishchilikka yoki tasodifiy telefon muloqotiga bog‘liq qolmasligi kerak. Tashkiliy tartibda xabarlarni qabul qilish kanali, javob qaytarish

[4] O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-yanvardagi O‘RQ-139-son “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 3, 11 va 15-moddalar. — https://lex.uz/docs/-1297315

[5] O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-5013007

muddati, vakolat doirasida ko‘riladigan chora va masalani yuqori darajaga chiqarish shartlari belgilansa, xizmat ko‘rsatishda uzilishlar kamayadi. Bunday tartib yangi vakolat yaratishni emas, amaldagi vakolatlardan kelishilgan tarzda foydalanishni anglatishi bilan muhimdir.

Oilani profilaktik jarayonga jalb qilish mazkur faoliyatga qonuniylik va barqarorlik beradi, ammo ota-ona yoki qonuniy vakilning ishtiroki har qanday vaziyatda bola manfaatiga mos keladi degan taxmin noto‘g‘ri. Agar xavf manbai oilaning o‘zida bo‘lsa, tegishli vakolatli organlar bolaning xavfsizligini ustuvor deb bilishi zarur. Boshqa holatlarda esa oila bilan hamkorlik, ijobiy tarbiyaviy salohiyatni qo‘llab-quvvatlash, mas’uliyatni tushuntirish va xizmatlar haqida xabardor qilish talab etiladi. Mazkur ikki vaziyatni farqlash individual yondashuv sifatini belgilaydi: himoya zarur bo‘lgan joyda shunchaki murosaga undash, yordam yetarli bo‘lgan joyda esa ortiqcha nazorat o‘rnatish maqsadga muvofiq emas.[6]

Bola manfaatlarining ustuvorligi xalqaro huquqning asosiy mezonlaridan biridir. BMTning 1989-yilgi Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi davlat organlaridan bolalarga taalluqli qarorlarda ularning eng yaxshi manfaatlarini muhim birlamchi omil sifatida hisobga olishni talab qiladi.[7] Mazkur talab idoralararo hamkorlikka ham taalluqli: bir idora uchun statistik natija qulay bo‘lgan chora bolaning rivojlanishi, ta’lim olishi yoki ijtimoiy munosabatlariga nomutanosib zarar yetkazsa, uni qayta baholash zarur. Shuningdek, bola o‘ziga daxldor masala bo‘yicha fikr bildirish imkoniyatiga ega bo‘lishi uning ehtiyojlarini yaxshiroq aniqlashga xizmat qiladi.

BMT Bola huquqlari qo‘mitasining 2019-yildagi 24-son umumiy sharhi bolalarga nisbatan odil sudlov tizimida profilaktika, muqobil choralar va qayta ijtimoiylashuvga e’tibor qaratadi.[8] Ushbu xalqaro yondashuvdan kelib chiqadigan ilmiy xulosa shuki, huquqbuzarlik xavfi kuzatilgan bolaga nisbatan eng avvalo yordamga yo‘naltirilgan, mutanosib va bolani jamiyatdan ajratmaydigan mexanizmlarni ko‘rib chiqish zarur. Mazkur sharh milliy qonunchilikdagi barcha institutlarni bevosita belgilamaydi, lekin profilaktik qarorlarning inson huquqlariga mosligini baholash uchun mezon vazifasini bajaradi. Shu jihatdan xalqaro standartlarni mahalliy amaliyotga tatbiq etishda milliy protsessual kafolatlar bilan muvofiqlik tekshirilishi kerak.

Idoralararo axborot almashinuvi o‘z vaqtida yordam ko‘rsatish imkonini kengaytiradi, ayni paytda bolaga oid shaxsiy ma’lumotlarning ortiqcha tarqalishi

[6] O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-yanvardagi O‘RQ-139-son “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 12–13-moddalar. — https://lex.uz/docs/-1297315

[7] United Nations. Convention on the Rights of the Child. — New York, 1989. — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

[8] UN Committee on the Rights of the Child. General comment No. 24 (2019) on children’s rights in the child justice system. CRC/C/GC/24. — Geneva, 2019. — https://digitallibrary.un.org/record/3899429

xavfini yuzaga keltiradi. Qaysi ma’lumot nima sababdan, kim tomonidan va qancha muddatga olinayotgani huquqiy jihatdan asoslanishi lozim. Barcha ishtirokchilar uchun bir xil darajadagi kirish huquqi berish xavfsiz yechim emas. Profilaktika inspektoriga kerak bo‘lgan huquqiy faktlar bilan psixolog ishida foydalaniladigan maxfiy kuzatuvlar mazmunan turlicha. Shuning uchun almashinuv «hamma narsa hammaga» tamoyiliga emas, maqsadga muvofiqlik, ma’lumotni minimallashtirish va xizmat vazifasiga mos ruxsat tamoyillariga asoslanishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni shaxsiy axborot bilan ishlashning umumiy huquqiy chegaralarini belgilaydi.[9] Voyaga yetmaganlarning ma’lumotlari bilan ishlashda ushbu talablar alohida ahamiyatga ega, chunki nojoiz oshkor etilgan yozuv keyinchalik bolaning ta’lim va ijtimoiy munosabatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ilmiy taklif sifatida idoralararo xabar kartochkasida ma’lumotning manbai, almashuvning aniq maqsadi, huquqiy asosi, foydalanuvchilar doirasi va qayta ko‘rib chiqish sanasini belgilash maqsadga muvofiq. Bunday karta mustaqil yangi reyestrni talab etmaydi: u amaldagi hujjat aylanishi doirasida ham joriy qilinishi mumkin.

Profilaktikaning tashkiliy nuqsonlaridan biri — bir bola bilan bir vaqtning o‘zida bir nechta subyekt shug‘ullanib, natijada hech biri yakuniy xizmat yo‘nalishini muvofiqlashtirmasligi ehtimolidir. Ikkinchi nuqson teskari holat: tashkilotlarning har biri masalani boshqa idoraga yuborib, muammoning egasiz qolishidir. Mazkur ikki xavfni kamaytirish uchun «mas’ul muvofiqlashtiruvchi» modelini qo‘llash mumkin. Bu shaxs boshqa idoralarning qonuniy vakolatini o‘zlashtirmaydi; u kelishilgan harakatlar jadvali, murojaatlar holati va reja ijrosi haqida birlashtirilgan axborotni yuritadi. Bolaning ehtiyojiga qarab ushbu rolni tegishli vakolatli subyekt bajarishi mumkin.

Mas’ul muvofiqlashtiruvchini belgilash masalasida bir xil universal yechim har doim to‘g‘ri bo‘lavermaydi. Huquqbuzarlik xavfi yuqori va huquqiy chora zarur bo‘lgan holatda ichki ishlar organining ishtiroki ustuvor ahamiyat kasb etishi mumkin; yetakchi muammo maktabdan uzoqlashish bo‘lsa, ta’lim tizimi faolroq rol o‘ynaydi; ijtimoiy xavfsizlik bilan bog‘liq holatda esa mutaxassislararo xizmatlar koordinatsiyasi muhim. Taklif etilayotgan model muvofiqlashtirishni vakolatlar bilan oqilona bog‘lashga xizmat qiladi. Bunda mas’ulni tanlash mezonlari hamda uning vakolat chegarasi ichki idoraviy tartibda emas, oshkora kelishilgan jarayonda mustahkamlanishi kerak.

Raqamlashtirish idoralararo hamkorlikdagi takroriy so‘rovlarni kamaytirishi mumkin, biroq axborot tizimining mavjudligi o‘z-o‘zidan sifatli profilaktika degani

[9]O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-4396419

emas. Noto‘g‘ri tasniflangan xavf darajasi elektron muhitda tez tarqalib, insonning vaziyatiga nomutanosib munosabatga sabab bo‘lishi ehtimoli bor. Shuning uchun avtomatlashtirilgan belgilash natijasi mustaqil huquqiy qaror o‘rnini bosmasligi, mutaxassis uni tekshira olishi va xatolarni tuzatish tartibi bo‘lishi zarur. Bolalar toifasi bo‘yicha tizim loyihalashtirilayotganda texnik samaradorlikdan oldin diskriminatsiyaga yo‘l qo‘ymaslik, shaffoflik va zarur ma’lumot bilangina ishlash mezonlari hisobga olinishi kerak.

Bolaning huquqbuzarlik sodir etish xavfi bilan uning zo‘ravonlik yoki ekspluatatsiyadan jabrlanish xavfi ayrim vaziyatlarda bir-biri bilan kesishadi. Shu sababli faqat xatti-harakatni to‘xtatishga yo‘naltirilgan suhbat bolaning himoyaga muhtojligini yashirib qo‘yishi mumkin. Masalan, tengdoshlar bosimi ta’sirida noqonuniy harakatga jalb etilgan o‘smir bilan ishlashda uni shunchaki tartibbuzar sifatida ko‘rish tashkilotlarni noto‘g‘ri choraga undaydi. Idoralararo baholashda “bola boshqalarga qanday xavf tug‘dirishi mumkin?” degan savol bilan bir qatorda «bolaning o‘zi qanday tahdidlarga duch kelmoqda?» degan savol ham mustaqil qo‘yilishi lozim.[10]

Xorijiy yondashuvlardan foydalanishda alohida tashkilot nomlarini takrorlashdan ko‘ra funksional mexanizmlarni qiyoslash foydaliroq. Ayrim davlatlarda maktab, ijtimoiy xizmat va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning birgalikda muhokama qilishi multidissiplinar ish olib borish usuli sifatida namoyon bo‘ladi. Lekin bu tajriba har qanday axborot almashinuvini oqlamaydi: maxfiylik, bolaning roziligi va qonuniy vakil ishtirokiga doir kafolatlar har bir milliy tizimda mustaqil baholanadi. O‘zbekiston uchun eng muhim jihat muayyan xorijiy idorani nusxalash emas, xizmatlar o‘rtasidagi uzilishlarni bartaraf etadigan protsessual ketma-ketlikni shakllantirishdir.

Yevropa Kengashining bolalarga do‘stona odil sudlov bo‘yicha 2010-yildagi ko‘rsatmalari bolalarning tushunarli axborot olish, tinglanish va shaxsiy hayoti himoyalanishiga e’tibor qaratadi.[11] Bu tavsiyalar O‘zbekiston uchun bevosita majburiy huquq manbai sifatida emas, qiyosiy-amaliy standart sifatida qimmatli. Voyaga yetmagan bilan idoralararo suhbatlar tashkil etilganda savollarning takrorlanishi, qo‘rqituvchi muhit va bolaning shaxsiy hayotiga ortiqcha aralashuvning oldini olish aynan shu yondashuv ruhiga mos keladi. Masalan, zarur mutaxassislar tomonidan kelishilgan yagona suhbat rejasi tuzilishi bolaning bir voqeani turli tashkilotlarga qayta-qayta bayon qilish zaruratini kamaytirishi mumkin.

Tadqiqot doirasida idoralararo hamkorlikning uchta sifat mezonini ajratish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Birinchi mezon — huquqiy aniqlik: har bir

[10] O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-263-son “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-1685726

[11] Council of Europe. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. — Strasbourg, 2010. — https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice

subyekt nimani bajarishi va nimani boshqa organga topshirishi tushunarli bo‘lishi. Ikkinchisi — xizmatning uzluksizligi: muammo aniqlanishidan natija baholanguniga qadar mas’uliyat yo‘qolmasligi. Uchinchisi — bola manfaatlariga moslik: har bir profilaktik qarorning zarurligi, mutanosibligi va ehtimoliy salbiy oqibati tekshirilishi. Ushbu mezonlar birgalikda qo‘llanilganda muvofiqlashtirish rasmiy idoraviy kelishuv doirasidan chiqib, real himoya mexanizmiga aylanishi mumkin.

Ikkinchi taklif — holat murakkabligiga qarab muvofiqlashtirishning ikki darajasini qo‘llash. Oddiy holatlarda zarur subyektlar o‘rtasida qisqa muddatli kelishuv va kuzatuv yetarli bo‘lishi mumkin. Takroriy xavf, xavfsizlikka tahdid yoki ko‘p yo‘nalishli ehtiyoj mavjud bo‘lganda mutaxassislarning maqsadli muhokamasi tashkil etiladi. Bunday tabaqalashtirish har qanday bolaning shaxsiy vaziyatini keng doiradagi mansabdorlar oldida muhokama qilishning oldini oladi. Hamkorlikning huquqiy asosini, zarur ishtirokchilarini va munozara natijasini qayd etish esa qarorlarning hisobdorligini oshiradi.

Uchinchi taklif — vakolatli subyektlar uchun qo‘shma o‘quv modullarini yo‘lga qo‘yishdir. Bu modulda qonunchilikni bilish bilan birga bolani tinglash uslubi, xavf omillarini farqlash, travmaga sezgir muloqot, nizoni keskinlashtirmaslik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va yo‘naltirish hujjatlarini to‘g‘ri rasmiylashtirish o‘rgatilishi mumkin. Birgalikdagi amaliy mashg‘ulotlarda profilaktika inspektori, pedagog va ijtimoiy xodim bir vaziyatni turli kasbiy pozitsiyadan ko‘rib chiqadi. Natijada idoralar o‘rtasidagi kelishmovchilikni faqat rasmiy ko‘rsatma bilan emas, umumiy professional tushuncha yordamida ham kamaytirish imkoniyati yuzaga keladi.

To‘rtinchi taklif — profilaktik natijalarni baholashda qayta aloqa mexanizmini joriy etish. Xizmat yakunida bolaning o‘qish, ijtimoiy moslashuv yoki xavfsizlik bilan bog‘liq ehtiyoji qay darajada qondirilgani tekshirilishi lozim. Bunda bola va qonuniy vakilning fikri tegishli huquqiy chegaralarda inobatga olinishi, shikoyat yoki norozilikni bildirish uchun xavfsiz kanal bo‘lishi muhim. Qaror faqat hisobotga kiritilgan tadbirlar soni bilan emas, rejalashtirilgan o‘zgarishga erishilgan-erishilmagani bilan baholanishi sababli muvofiqlashtirish sifatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Beshinchi taklif — idoralararo ma’lumot almashinuviga nisbatan «zarur va yetarli hajm» nazoratini o‘rnatish. Har bir xizmat xodimiga uning vazifasi uchun kerakli darajadagi axborot taqdim etiladi; tarqatilgan hujjatda shaxsga oid ortiqcha ma’lumotlar bo‘lmasligi ko‘zda tutiladi. Xatoni tuzatish, eskirgan risk belgisini qayta ko‘rib chiqish va kirish huquqlarini audit qilish tartibi mustahkamlanishi mumkin. Ushbu kafolatlar hamkorlik tezligini ma’lum darajada tartibga soladi, biroq axborotni noqonuniy tarqatish oqibatida yuzaga keladigan uzoq muddatli zararlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Takliflarning amaliy samaradorligini tekshirish uchun dastlab ayrim hududlarda kichik ko‘lamli sinov loyihasi o‘tkazish maqsadga muvofiq. Tajribada mavjud huquqiy tartibga zid yangi majburiyatlar joriy etilmasdan, ishni muvofiqlashtirish usullari va mutaxassislararo muloqot shakllari sinovdan o‘tkazilishi mumkin. Natijalar murojaatga javob vaqti, rejaning bajarilishi, xizmatga yetib borish hamda bola va oilaning asosli bahosi kabi ko‘rsatkichlar orqali tahlil qilinadi. Bunday tajriba ilmiy jihatdan ham foydali: taklifning ishlash imkoniyati oldindan taxmin qilinmaydi, balki qayd etilgan natijalar asosida tekshiriladi.

Xulosa sifatida ta’kidlash lozimki, voyaga yetmaganlar o‘rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasini takomillashtirishning markaziy masalasi alohida subyektlar sonini ko‘paytirish emas, mavjud vakolatlarni bola manfaatlariga mos ravishda uyg‘unlashtirishdir. O‘RQ-263-son maxsus qonun va O‘RQ-371-son umumiy qonun yaratgan huquqiy asos profilaktika faoliyatining turli shakllarini bog‘lash imkonini beradi. Ammo tashkilotlar kesimida ajralgan ma’lumot, natijasi noaniq tadbirlar, mas’ul muvofiqlashtirishning sustligi va maxfiylik bilan bog‘liq xavflar ushbu imkoniyatdan foydalanishni cheklashi mumkin. Shuning uchun xizmatlarning izchilligi va individual ehtiyojni baholash hamkorlikning bosh mezoniga aylanishi zarur.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar ilgari suriladi. Birinchidan, barvaqt signal va huquqiy ayblov o‘rtasidagi qat’iy farq bolani stigmatizatsiyadan himoya qiladi. Ikkinchidan, hamkorlik xabar berish, qo‘shma baholash, individual rejalashtirish, xizmat ko‘rsatish va qayta nazorat bosqichlaridan iborat uzluksiz jarayon sifatida qurilishi lozim. Uchinchidan, mas’ul muvofiqlashtiruvchi vazifasi yangi idoraviy ustunlik emas, huquqiy vakolatlar doirasida ishni birlashtiruvchi mexanizm sifatida qo‘llanishi mumkin. To‘rtinchidan, natijadorlik xizmatning bajarilishi bilan bir qatorda bolaning vaziyatidagi o‘zgarish orqali ham o‘lchanishi zarur.

Beshinchidan, shaxsga doir ma’lumotlar almashinuvida qonuniy maqsad, minimal hajm va kirish huquqlarining chegaralanganligi kafolatlanishi kerak. Oltinchidan, pedagog, profilaktika inspektori va ijtimoiy xizmat mutaxassisi uchun qo‘shma amaliy tayyorgarlik idoraviy tafovutlarni kamaytiradi. Yettinchidan, sinovdan o‘tmagan choralarni respublika miqyosida umumiy mexanizm sifatida tavsiya etishdan oldin ularning huquqiy muvofiqligi va amaliy samaradorligi tekshirilishi lozim. Shunday qilib, bolaga yo‘naltirilgan idoralararo hamkorlik — faqat boshqaruv usuli emas, balki huquqbuzarlikning ijtimoiy sabablarini kamaytirish va voyaga yetmagan shaxsning ijobiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladigan profilaktik institutdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (yangi tahrir). — 2023. — https://lex.uz/docs/-6445145

2. O‘zbekiston Respublikasining 2010-yil 29-sentabrdagi O‘RQ-263-son “Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-1685726

3. O‘zbekiston Respublikasining 2014-yil 14-maydagi O‘RQ-371-son “Huquqbuzarliklar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-2387357

4. O‘zbekiston Respublikasining 2008-yil 7-yanvardagi O‘RQ-139-son “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-1297315

5. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. — https://lex.uz/docs/-4396419

6. United Nations. Convention on the Rights of the Child. — New York, 1989. — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child

7. UN Committee on the Rights of the Child. General comment No. 24 (2019) on children’s rights in the child justice system. CRC/C/GC/24. — Geneva, 2019. — https://digitallibrary.un.org/record/3899429

8. Council of Europe. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice.—Strasbourg,2010.—https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice

9. United Nations. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines). General Assembly resolution 45/112. — 1990. — https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh

10. United Nations. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules). General Assembly resolution 40/33.—1985.—https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-standard-minimum-rules-administration-juvenile